

Szepedi Gabriella

„HIÚSÁG VÁSÁRJA”

Márai Füveskönyve szerint a ruha teszi legkevésbé az embert, mégis, legmélyebb vágyunk, a tetszeni akarás, az öltözködésben nyilvánul meg először és leglátványosabban. A forradalom a divat világában sem váratott magára, a Ford T-vel együtt begördültek életünkbe a máig viselt klasszikus ruhadarabok is.

Magyarország súlyos társadalmi-gazdasági lemaradásaiból rohamléptekkel zárkózott fel a századfordulóra. Budapest főváros kezdett világvárossá válni, megépült a kontinens első kéregvasútja, a kisföldalatti, sorra épültek a Dunát átívelő hidak. Csökkent a mezőgazdaságban dolgozók száma, dübörögtek a gépek mindenütt. Az acél, az üveg és a beton ekkor indultak hódító útjukra. Az országot behálózza a vasút, de már megjelenik vetélytársa, az automobil. A megnövekedett „soknépű” és sokszínű fővárosban sajátosan magyar századfordulós építészet bontakozott ki, magába olvasztva a nyugati irányzatokat. Sokat emlegetett világunk talán ekkor kezdett igazán felgyorsulni, befolyása alá vonva ezzel az öltözködéskultúra területét is, ami ebben az időben még szoros kapcsolatban állt a lakásberendezési divattal.

Bújjunk tehát e szellemileg pezsgő és állandóan változó korszak emberének bőrébe, vagy inkább ruhájába, és képzeletben sétáljunk el a 10-es évek legújabb divatját bemutató kirakatok előtt, amely valóban csak egy képkivágás, lopott pillantás abba az áttekinthetetlen, sokszínű forgatagba, ahol a mai értelemben vett divat született.

Párizs, haute couture, csillogás

A viktoriánus kor sötét és zárt ruhái után új divat és ezzel új időszámítás kezdődött. Többé nem a királyok és királynők diktálták a divatot, eljött a divattervezők ideje. Az 1900-ban rendezett Párizsi Világkiállítás fő látványossága az *Haute Couture* szövetség modelljei voltak. Innen indult diadalútjára a női alsóruházat: „csábító pongyolák”, „könnyű habos negligzék”, kacér alsósoknyák” között válogathattak a hölgyek. A kényelmes és természetes viseletű felsőruhák mellett a hölgyek egy másik álomruhában, a menyasszonyi ruhakölteményekben is gyönyörködhetnek. Worth mellett további kiváló tervezők sorakoztak fel, például *John Redfern*, aki Viktória királynő halála után trónra kerülő VII. Edward herceg felesége, Alexandra számára alkotta meg az *angol kosztümöt*. Ilyen előzmények után vált Párizs a világ és minden idők legfényesebb divatközpontjává. (1. ábra: *Toilette du soir taffeta*, Raudnitz et Cie, Plate 40, detail, a *Les Toilettes de la Collectivité de la Couture*, Exposition Universelle Internationale de 1900-ból)

Exposition Universelle Internationale de 1900-ból)

Reformkor – reformruha!

A nők egyenjogúsági mozgalmi áttörést jelentettek az öltözködésben is. A *szüfrazsett* mozgalom hatására, amely elsősorban a nők választójogáért küzdött, megindultak a törekvések a női ruházat átformálására is. Németországban a művészek, orvosok és szabók egyletekbe tömörültek, hogy megteremtsék a higiénikus, esztétikus és célszerű női ruházatot. Lazán omló, az alakot kevésbé hangsúlyozó, nem túl bő, földig érő szoknyát, négyszögletes kivágású, hosszú ujjú felsőrészt képzeltek el. A tiszta gyapjú alsó- és felsőruha, a *Jäger alsó* is e mozgalom terméke. Az utálatos fűző utolsó harcát vívta, amelyben még nem bukott el teljesen, sőt: a fémlemezekkel bélelt, „S” alakra formáló fűzőket a kényelmetlenségek ellenére a csipke-, és szőrmediszítések még népszerűbbé tették. A derékről a vállra és a csípőre hangsúlyt helyező ruházatok ugyanis jó kezdeményezésnek tűntek, de túlzásba estek, és borzalmas ruha-szörnyeket eredményeztek. A *turnúr* és az óriási szoknyák ellen, a vállak és a csípő kihangsúlyozása mellett, a másik új találmány, a *bukjelszoknya* lett, amely bokánál erősen beszűkül, alatta pedig összekötötték a lábakat, hogy véletlenül se léphessenek benne túl nagyot. Hihetetlen, mi mindennel képesek az emberek évezredek óta sanyargatni magukat, ha divatról van szó, és ebben a tekintetben ez az évtized sem maradt alul. Ennek a szoknyaszűkülésnek csak szoknyarövidülés lehetett az eredménye, az amerikai városok sáros utcáin botladozó hölgyek nem is vártak sokat vele, és a konfekciós *Rainy daisies* rövid ruhákat hamarosan Európában is nagy örömmel fogadták. A zsebbel elláthatatlan szűk szoknya viszont meghonosította a mai napig fontos kellékünket, a kiegészítőt, a kalap is áldozatul esett a kurtítási hullámnak, kis könnyű, vagy akár összehajtható kalapok jöttek divatba. Korábban egyszínű, sötét vagy fehér harisnyákat hordtak a nők, de a századforduló után, a szoknya átalakulásának és rövidülésének köszönhetően a harisnyadivat is megújult. Megtalálható volt a különösen elegáns selyem- és pamutszálból szőtt, virág- vagy madármotívumokkal, csipkebetéttel díszített harisnya, valamint a sportos, kockás és csíkos változat is. A magasszárú, fűzős lábbelik mellett megjelentek a papucscipők. Ezek már nemcsak bőrből, hanem többféle anyagból készültek, és olykor a lábfejet is szabadon hagyták. (2. ábra: Házi és munkaruhák, H. Buschmann's Neue Frauentracht, 3. ábra: Karikatúra az Ulm c. berlini lapból, 1910. „Hogyan lehet egy modern szoknyát hordani, és mégis előbbrejutni?”)

A reformmozgalom fent említett alapelveit sokkal sikeresebben valósította meg *Paul Poiret* szabó, üzletember és művész, az új szecessziós ruhák nagymestere. A 20. századi modern, kényelmes öltözködés alapjait teremtette meg: végre megszabadulhattak a hölgyek a fűzőtől, és dekoratív, szabadon omló, természetességet és hajlékonyságot sugalló ruhákban pompázhattak. Poiret sikeresen ötvözte ruháiban az orosz balett jelmezeinek pompás selymeit, erőteljes színeit a keleti ruhatípusokkal, a kimonóval és a tunikával,

Szepedi Gabriella

majd geometrikus mintákkal és arannyal gazdagon díszítve, igazi reformruhát teremtett modelljeivel. A hozzájuk illő, keleti ihletésű ékszeres papucsai pedig a cipődivatot formálták át. Az elsők között mutatta be modelljein a kezeslábast, és pár évvel később a szenzációt jelentő rövid szoknyát. A húszas évek elejére azonban eljárt felette az idő, a kor gyorsan meghaladta őt és ruháit.(4. ábra: Egy Poiret modell rajza)

Új sportok jelentek meg, amelyekben már a hölgyek is részt vettek. 1913-ban Coco Chanel már megnyitotta sportruhákat kínáló szalonját Deauvillben. A biciklizés azonnal népszerű lett, de az úszás, lovaglás, teniszezés és az autózás is elterjedt a nők körében. Természetesen ehhez a szoknya viselése nemhogy nem volt praktikus, de veszélyes is volt, így megengedetté vált biztonsági okokból a nadrág viselése. Amelia Jenks Bloomer feminista asszony korábban meg nem értett *buggyos női biciklis nadrágja* ekkorra vált igazi divattá. A tízes évekre elfogadottá vált a nadrág, mint női viselet, de még jó darabig másodlagos maradt. A fürdőruha sem maradhat ki a sorból, bár ekkor még nagyon is ruha, a viktoriánus hagyományok még nem engedik kibontakozni a hölgyeket.

Kétrészes gyapjú vagy flanel szettekét hordtak, amelynek a felső része egy ruhaszerű kabátka volt, az alsó pedig egy háromnegyedes vagy bokanadrág. A változás nagyon lassú volt, a hosszú ujjú kabátkát először felváltotta a rövid ujjú, végül az ujjatlan. A nadrág is rövidebb lett, egyre több felületet hagyott szabadon a nőknél. Majd divatba jött a tunikaszerű fazon is.

Nemcsak a sporthoz, hanem minden alkalomra, teázáshoz, sétára, kerti partira más-más öltözet illett. Újabb és újabb ruhatípusok jelentek meg. A teázás a kontinensen is népszerű szokássá vált, kötelező viselete a *tea-gown* lett, a köpeny és a bálruha ötvöze. Otthon, a vacsoraasztalnál is viselték, és évekig nagy sikere volt. A fehér és krémszínű, tüllel díszített muszlinruhák voltak a legkedveltebbek. A tea mellett a tánc volt a kor kedvelt szórakozása, az estélyi öltözékek új típusa a táncruha is megszületett. Elterjedtek az összekapaszkodós, összesimulós táncok, ami azt eredményezte, hogy a ruha kivágása hátul lett mélyebb, mert tánc közben elől kevésbé látszódott volna. A 10-es évek közkedvelt táncának, a tangónak, a szűk szoknyákon megjelenő hasítékot köszönhetjük. (5. ábra: Afternoon gown, Duff Gordon 1912.)

Egy kis férfidivat

Bár ekkoriban egy magára valamit is adó, komoly férfi számára nem az öltözködés volt a meghatározó szempont a mindennapokat illetően, a divat a férfiakat sem hagyta hidegen. 1912-ben New Yorkban már szabókongresszuson határoztak a gyorsan fejlődő, de a társadalom által kevésbé követett férfidivatról. Napszakhoz és alkalomhoz illően többféle ruhát viseltek. Nappal, munka közben öltönyt és keménykalapot, illetve a fiatalok inkább a középben benyomott hódikalapot hordták. Nappali ünnepi öltözet volt a zsakett pantallóval és mellénnyel, nyakkendővel kiegészítve, a cipőt kamászlival viselték, és az egészet cilinderrel és sétatálcával koronázták meg. Estélyi viselet a szmoking, melyet még a 19. század utolsó harmadában Lord Sutherland vezetett be Angliában, majd Edward walesi herceg tett népszerűvé. Fekete mellénnyel és fekete csokornyakkendővel viselték. Bálba viszont fekete frakk dukált fehér mellénnyel és fehér csokornyakkendővel. (6. ábra: Férfi öltözet, 1912.)

Fess a pesti nő?

Az 1913-as évi divat jól példázza az egyéni ízlés és a tömegdivat harcát. Hazánkba is hozott néhány újdonságot az előző évekhez képest. Ha kétségbe is vonnánk, hogy már 100 éve is micsoda furfangokkal próbálkozott a divathoz szorosan kapcsolódó „kozmetikai ipar”, elég csak átböngészni a Vasárnapi Újság hirdetéseit. Kebelnövelő szerek, krémek, púdere, hajfestő szerek, hajbalzsamok sokaságából válogathattak a hölgyek, mint amilyen a Pilules Orientales, a Diana szépítőszerek és a Margit-cremè volt. A századelő divatjára átütő erővel ható orosz balett kosztümeit is megcsodálhatta a budapesti közönség 1912 tavaszán, így értesülve a divat legújabb hullámairól.

Elterjedt a téli sportok művelése a nők körében is, melyekhez nemigen viseltek már bundát, sőt az *automobil-bunda* is kecses és szűk lett. Kötött kabát, bokavédő, sapka, prémes takarók, ez óvta az erősödni kívánó nők százait a hidegben. A legnagyobb sláger a fehér prém: kabáton, kalapon, karmantyún. Természetesen a farsangi divatot is Párizsból igazgatják. Ez évben gyémánttal díszített hermelin köpenyben lejt az a hölgy, aki a lelegegásabb kíván lenni a bálokon. A leggazdagabbak valódit, a többiek csak utánzatokat viselnek ugyan, de le nem mondanának róla. A köpeny alól főleg egybeszabott ruhák, selyem és krepp tunikák, peplumok villannak elő, melyek lágyan simulnak viselőjükre. A derekat redőkkel, pici tülllel hangsúlyozzák, vagy az újdonságnak számító csipkeszerű, drágakövekkel kirakott övvel. Az uszály

keskeny és puha, visszafogottan keretezi a ruha alját. A drágakövek mellett gyönggyel vannak televarrva a divatos hölgyek ruhái, melyek ágakat, virágokat formálnak szeszélyes elrendezésben. A díszek mellett a színek is dominálnak, Worth „szenzáczíót keltett egy hajnalpiros estély-ruhájával, melynek fehér tüllre fehér gyöngyei hímzett devaut-ját arany színű selyemre borította, természetesen a lehető leghalványabb árnyalatát választva. A derék felső része is ugyanez anyagból készült, de sárga bélés nélkül. Egy másik toilette sötétkék selyem alapján fantasztikus arany-pálmák és páfrányok virítottak, a mellett mégis a lehető legdiszkrétebb hatást keltve. A derék felső része halvány rózsaszínű kreppből készült, fehér csipke kihajtókkal.” (7-8. ábra: téli báli ruhák)

Évek óta a rövid a hosszúval, az egyenes a redőzöttel áll harcban, így tavasszal is főhetett a feje a modern asszonyoknak, mert a „rövid alj” és a blúz épp kikerült Párizs kegyeiből. Ennek ellenére továbbra is az egyenes vonalú ruha a divat, és a hölgyek azért mégis csak erre a szűk fazonra esküsznek, hiszen fiatalít, és egy szoknyát több blúzzal kombinálva minden alkalomhoz elegánsan tudnak öltözködni. Akik a feltűnést szeretik, a hosszú szoknya alját felhajtják, és kivillantják lábukat is... Ellenszenv fogadta először a pici kalapokat, de azért akadtak azoknak is lelkes viselőjük. Az újdonságok mellett továbbra is divatos a hosszú ujjú blúz vagy az ingblúz letűzött ráncokkal, mindez lehajló gallérral kiegészítve. A kivágott, rövid ujjú fehér blúzok pedig már a nyarat vetítették előre. Mindenki nagy öröme a szoknya és a

Szepedi Gabriella

kabát már különböző anyagból is készülhet, a kockás vagy pepita alj nagyon jól illik az egyszínű kabáthoz. A grenadinból, voálból, muszlinból készült, végig ráncokba vasalt „plisszé” ruhák csipkével és bársonnyal díszített darabjai is nagy népszerűségnek örvendtek ezen a tavaszon. A legdivatosabb 102 szín közül a pasztellszíneket kedvelték legjobban a hölgyek, főleg a cseresznye vöröstől a karmazsinvörösig terjedő árnyalatokat, és a kékeknek gazdag variációit a sötétől a halvány szürkéskéig. (9-10. ábra: tavaszi modellek)

A tavaszhoz hasonlóan nyáron is a jól bevált viseletet, a rövid és egyszerű ruhát vették keresztűz alá a divatművészek. Egy új, komplikált formával rukkoltak elő, mely érdekes keveréke a görög tunikának, a keleti asszonyok redőzött ruháinak és a francia ötletességnek. Kétséges, hogy ezek az új modellek megnyerik-e a komoly, ízlésükre sokat adó nők tetszését, akik számára talán az egyiptomi vagy tuniszi nők ruhái túlzottan rikítóknak hatnak. Nyáron tehát elengedhetetlen a redőzött és tunika alj ráncolt övvel, csatokkal és díszekkel összefogva, selymekabáttal viselve. A ruha alját díszítő fodor pedig egyenesen kötelező, sokszor a derékig is felfutnak tunikát utánozva, hogy végleg hadat üzenjenek az egyenes és sima ruháknak. Élénk színű szalagokkal és gombokkal egészítik ki a redő uralta ruhát, hímzés csak elvétve akad rajtuk, a tüllt pedig csak a hosszú ujjak díszítésére, fodorként használják.

A hozzá való kabát félhosszú, szintén kimonószerű, a mellen széles, szív alakú kivágással. Kalap dolgában változnak az idők, a tavaszi kis kalapok mégis kedvelté váltak, toll, virág, szalag és tüll minden mennyiségben ül rajtuk, hol hátra, hol a magasba nyúlva. (11-12. ábra: nyári toalett)

Ősszel újra ott lebegett Damoklész kardjaként a nők felett a krinolin, vagy ahogy nálunk nevezték, a *kámvás rokolya* újra fellángoló divatja. Párizsban szenzációt keltett, de divattá egyelőre nemigen lett. Továbbra is divatos maradt a japán ujjú blúz, muszlinnal és tülllel díszítve, hosszúra szabva. A divat lényege az ellentét, így a szűk és feszes „Lohengrin” blúz, illetve a bő, redőzött és lenge „Lavalliere” modellek is megférnek egymás mellett. A kockás gyapjúszövet és a panelbársony az ősz kedvelt alapanyagai, melyekből szép kabátos ruhák és divatos estélyi viseletek készültek. Utóbbiak lengék, rózsaszínben játszanak, aranybojtokkal és finom prémmel díszítettek, így kölcsönözve poétikus hatást viselőjének. A prém továbbra is hódított, hermelin, coboly, csincsilla lett a legnépszerűbb, de pompáztak a különleges leopárd, hiúz és kékróka prémjében is a hölgyek. Az egyszerű utcai ruhák kanadai rókaprémet kaptak. Még a bársonykalapokra is prém került, a nemezkalapot mellőzték, helyette kedvelt lett a selymekalap. (13-14. ábra: őszi viseletek)

Eljött a téli divatkiállítások ideje is, ahol már nem a tömegeknek szánt ötleteket mutatták be. Vagyont érő fehér hermelin prémköpenyben hódítanak a dámák az estélyeken, a sportot kedvelők pedig „vad” szőrrel, királytigris és leopárd bundájával díszített kabátban feszítenek. A kabát gallérja, hajtókája, kezelője mind ugyanazzal a prémmel díszített, sőt a sapkák, karmantyúk és lábzsákok is abból készülnek. Nemcsak a kabáton kívül, belül is finom szőrmebélés védi a báli ruhás hölgyeket a téli hidegben. Akinek erre pénze nem telik, az selymes plüssből visel sálakat,

Szepedi Gabriella

amely éppoly stílusos és szép. A lányok és asszonyok a fekete bársonyruhát fehér csipketunikával viselik, hajukba vékony abroncsra tűzött tollakat, tüll vagy krepp csokrot, esetleg színes szalagokat tűznek. (15-17. ábra: téli divat)

A divat mesterei letűnt korok viseleteit elevenítették fel redőzött, egybeszabott, tunikaszerű modelljeikben, mely nem mindig felelt meg az egyes nemzetek asszonyainak a mindennapi viselethez fűződő igényeinek. A párizsi divaturalom lassan meginogni látszik, a nők egyre inkább arra vágnak, hogy saját ízlésük szerinti darabokat hordhassanak. Minden igyekezet ellenére, a korabeli képek tanúsága szerint, nálunk még továbbra is óriási kalapban és *turnűrben* feszített sok-sok hölgy...

A tízes évek első fele izgalmas újdonságokat hozott az öltözködés terén. Voltak köztük olyan darabok, amelyeket hosszú időre megszerettünk, és olyanok is, amiket gyorsan leváltottunk. Épphogy elkezdődött a látványos fejlődés a technika és a tudományok területén, máris tapasztalható volt az életmódra gyakorolt hatása, ami az öltözködésben is azonnal megmutatkozott. A századelei szépségideál már nem cicomázta magát, egyszerű vonalakkal hódított. Látványos kezdete volt az évtized divatja és öltözködéskultúrája annak a folyamatnak, amelyben a női ruházat is elkezdett a férfidivatban már egy évszázada jelen lévő funkcionalitás, formai egyszerűség és átgondolt szerkezeti felépítés elvei szerint átalakulni.

Szepedi Gabriella

Korabeli divatszótár

bukjelszoknya: hosszú, bokánál erősen beszűkített szoknya, 1910-14 között volt divatban.

Haute couture: francia kifejezés, szó szerinti fordításban: „magas szabászat”, értelem szerint: magas színvonalú, nemes kivitelű ruhakészítés. Az exkluzív, egyedi gyártású divatcikkekre vonatkozik. Eredetileg az angol Charles Frederick Worth munkáit nevezték így, aki a 19. század közepén Párizsban alkotott. Ma egy meghatározott gyártási formát jelöl, melynek során a ruhákat egyedileg, méretek után tervezik, és kézi munkával varrják. 1911 óta a modelleket évente divatbemutatókon mutatják be Párizsban. A vevők megvásárolhatják a szabásmintákat, és megvarrhatják az egyes darabokat. A 19. században a szabómester (*couturier*) maga adott tanácsokat ügyfeleinek, az első világháború után pedig egyre nagyobb kollektívákat tervezett, sokszor már a konkrét vevőktől függetlenül.

neglizsé: (francia eredetű szó, jelentése elhanyagolt) Eredetileg a 18. században az udvari gálaruhával ellentétben az általános hétköznapi viselet neve. A 19. században ez a fogalom összeolvadt a kényelmes otthoni öltözék (*robe d'interieur*) megjelölésével, a 20. században pedig már kizárólag a hálóruga és a reggeli köntös megnevezésére korlátozódik. Hiányos öltözék. Bizalmas köznyelvi szó.

pantalló: Váдлиig illetve bokáig érő, testhez simuló férfinadrág, a szűk térdnadrágot váltotta fel a francia forradalom után, és azóta is számtalan változatát testesíti meg a férfinadrágnak. Eredetileg munkások és matrózok hordták, tőlük vették át a *sansculottok*. Eleinte selyem hatású anyagból készült, szűk szabással, olykor a félrecsúszást megakadályozó talp alatti pánttal, és csak a 19. században nyerte el bővebb, lazább, legalább bokáig érő formáját, amelyet máig megtartott. (A pantalló szó az olasz vándorkomédia, a *commedia dell'arte* állandó figurájának, *Pantalon*nak, a velencei kereskedőnek a nevével kapcsolatos, és az általa viselt velencei hosszú nadrágra utal.)

tea gown: (angol szó) otthoni fogadóruha a 19-20. század fordulóján, általában egybeszabott; a különböző reformruhák ennél a ruhatípusnál arattak először sikert, mert legtöbbször fűző nélkül viselték

tunika: (tunica, latin eredetű szó) Férfi és női ruhadarab a rómaiaknál. Ingszerű szabással készült, egészen a bokáig is érhetett, ilyenkor övvel viselték. Kezdetben ujjatlan volt, később könyökig érő ujjja lett. A női tunika mindig hosszabb és bővebb a férfiakénál.

turnúr: (tournure, francia eredetű szó) lószőrrel kitömött párna, illetve félgömb alakú acél, vagy halcsontszerkezet, amelyet a fenék fölé illesztve szalagokkal rögzítettek a derékon. Erre tornyozták fel a kelmét, úgyhogy egyfajta hamis far, illetve párizsi far - *cul de Paris* - keletkezett. A 19. század végén ez határozta meg a női divat sziluettjét. A turnúr megjelölést az egész ruhaformára is alkalmazták.

Szepedi Gabriella

Felhasznált irodalom:

L. KYBALOVÁ, O. HERBENOVÁ, M. LAMAROVÁ: *Képes divattörténet az ókortól napjainkig*. Bp. Corvina 1977.

GERTRUD LEHNERT: *Divat*. Bp. Kossuth Kiadó 2003.

F. DÓZSA KATALIN: *Letűnt idők, eltűnt divatok*. 1867-1945. Bp. Gondolat Kiadó 1989.

Divatlevél. In: Vasárnapi Újság. Sárosi Bella, 1913. 60. évf. 4., 15., 30., 42., 50. szám. hetilap 1854-1922.